

Recensies

J. P. A. Coopmans, A. M. D. van der Veen, ed., *Van blauwe stoep tot citadel. Varia Historica Brabantica Nova Ludovico Pirenne dedicata* ('s-Hertogenbosch: Stichting Brabantse regionale geschiedbeoefening/Het Noordbrabants genootschap, 1988, 349 blz., f42,50, ISBN 90 72526 03 1).

Het is waar, zoals op de achterzijde van het boek staat, 'de grote variëteit aan onderwerpen en invalshoeken die in deze bundel tot uiting komt, ligt in de lijn van de veelzijdige persoonlijkheid van Louis Pirenne'. Een aantal van 29 bijdragen van 32 auteurs met in totaal 1000 noten, daarvan zal de lezer niet snel een overzicht kunnen krijgen.

Dr. L. P. L. Pirenne nam in 1988 als rijksarchivaris in Noord-Brabant afscheid van het ambtelijke leven. Die functie vervulde hij sedert 1963. Daaraan voorafgaand was hij gemeentearchivaris van Den Bosch. Pirenne nam talrijke initiatieven en vervulde vele bestuursfuncties, zoals uit het bijgevoegde curriculum vitae en het inleidend artikel van J. P. A. Coopmans en H. Th. M. Roosenboom blijkt. De lijst van publikaties laat zien, dat Pirenne zijn kennis ook in geschrift uitdroeg.

De inhoud van de bundel met artikelen van zoveel bekenden van Pirenne is chronologisch gerangschikt. Samenhang kan men willen zien of niet. Vele bijdragen hebben betrekking op aspecten van de lokale geschiedenis met Den Bosch (12 bijdragen hebben daarop min of meer van doen) als hoogtepunt. Andere plaatsen zijn Antwerpen, Boxtel, Breda, Eindhoven, Gemert, Helmond, Hoogstraten, Leuven, Oosterhout, Turnhout en Waalwijk. Een thematische verdeling valt ook te maken (economische geschiedenis, kerkgeschiedenis, militaire geschiedenis, rechtsgeschiedenis, sociale geschiedenis, demografie, diplomatiek, heraldiek, biografie en broncommentaar). De bijdragen moesten — zo groot in aantal — natuurlijk gering in omvang blijven. De artikelen hebben een gemiddelde omvang van acht en een halve bladzijde. De beperkte omvang betekent, dat de auteurs weinig ruimte nemen voor inleidingen. De lezer wordt verondersteld bijvoorbeeld de samenstelling van het Bosse stadsbestuur te kennen voor hij aan een artikel begint. De artikelen maken een verzorgde indruk en geven ondanks hun geringe omvang veel informatie.

Enkele wil ik naar voren halen. Wie met archiefmateriaal uit de Bataafs-Franse periode heeft gewerkt of met gedrukte bronnen uit die periode, weet hoe rijk de informatie is. Daarom stelt P. M. M. Klep in 'Kanttekeningen bij het Bataafs-Franse beschrijvende bronnenmateriaal in Nederland, 1795-1813' met verbazing vast, dat de Bataafs-Franse beschrijvingen van het maatschappelijk leven zo weinig zijn gebruikt. Noch van daarvoor noch van daarna is materiaal van vergelijkbare kwaliteit en kwantiteit beschikbaar. Hij pleit voor (verder) gebruik van dit materiaal, dat vergemakkelijkt kan worden door verbeteringen in de ontsluiting (archiefinventarissen, verbetering van de eigentijdse ontsluiting, een complete bronnengids van die periode, verdere broncommentaren en bronnenpublicaties). De talrijke voorbeelden van enquêtes ondersteunen het nuttige betoog in sterke mate.

Een ander artikel, dat zich nog enigszins buiten Brabant afspeelt, is dat van R. A. D. Renting, 'Immigranten uit Noord-Brabant en Limburg te Rotterdam, 1573-1811'. De auteur geeft voor Rotterdam steeds met vergelijkende cijfers voor Amsterdam aan, hoeveel trouwpartners uit Noord-Brabant en Limburg naar de Maasstad kwamen. Uit de 10 tabellen zijn verschillende conclusies te trekken. In vergelijking met Amsterdam kwamen verhoudingsgewijs minder

trouwpartners uit het buitenland naar Rotterdam. Tussen 1600 en 1800 kwamen meer trouwpartners uit Noord-Brabant en Limburg dan uit Gelderland; het minste uit het noord-oosten van ons land. Waren in Amsterdam de lutheranen en de joden groter in aantal, in Rotterdam waren verhoudingsgewijs meer gereformeerden en meer rooms-katholieken. Aanvankelijk leverde Noord-Brabant protestanten aan de stad, afkomstig uit Hollands Brabant. Later kwamen rooms-katholieke immigranten uit Brabantse plaatsen met een katholieke meerderheid. Na 1775 werd de katholieke toename nog versterkt door de gelijktijdige instroom van katholieke Duitse immigranten. Noord-Brabantse en Limburgse trouwpartners kwamen van 1573 tot 1650 het meest uit de Meierij, van 1651 tot 1775 het meest uit Hollands Brabant en na 1775 opnieuw uit de Meierij.

Boeiend is het artikel van A. F. Manning, 'Zoeklicht op mr. Frans Teulings', een biografie van de Bossenaar mr. F. G. C. J. M. Teulings (1891-1966). Weliswaar werd hij geen voorzitter van de Rooms-Katholieke Staatspartij, maar in vele betrekkingen heeft hij grote verdiensten gehad. Zo ondernam hij namens de RKSP in 1939 een reis naar Nederlands Oost-Indië. Na de oorlog werd hij kamerlid voor de KVP en minister van binnenlandse zaken.

De overige artikelen wil ik kort in de oorspronkelijke volgorde aanstippen. M. Dillo en G. A. M. van Synghe menen in 'De valse schenkingsoorkonde van Beatrix van Strijen (1199). Een diplomatisch onderzoek', dat een andere, in 1611 bekende valse oorkonde als voorbeeld heeft gestrekt. W. A. van Ham stelt in een geleerd betoog, 'Lotharingen of Leuven? Kantekeningen bij een 'toegeschreven' wapen', dat het wapen van de graven van Leuven later is aangezien voor het heraldische kenteken van de graven van Lotharingen. Hij bepleit een herwaardering voor het cultuurfenomeen van de toeschrijving van wapens aan personen of families lang vóór het opkomen van de heraldiek. De noodzakelijke illustratieve toelichting mist—buiten schuld van de auteur—zijn doel, daar de reproducties van twee zegels 90°, respectievelijk 180° zijn gedraaid (42). H. M. Brokken hoopt in 'De opdracht aan Hendrik van de Lek van de voogdij over Breda, 1394' op uitdrukkelijke aandacht voor de verwevenheid van de middeleeuwse geschiedenis van Brabant met die van Holland tot aan de Bourgondische eenwording. De macht van de heren van Boxtel in Den Bosch is het onderwerp van J. Vriens in 'De vervreemding van het Rijksleen Boxtel in 1439'. De Bosse stadssecretaris en kanunnik Martinus van Someren vervult de hoofdrol in J. Sanders, 'De moderne devotie als schakel tussen de kartuizers bij Geertruidenberg en bij 's-Hertogenbosch'. Een boeiende kijk op de sociale netwerken in Leuven met een schaking als voorbeeld geeft ons W. Prevenier in 'Huwelijk en clientèle als sociale vangnetten. Leuven in de vijftiende eeuw'. Het belang van de ligging aan belangrijke wegen toont W. Rombauts aan in 'De 'steenweg' te Hoogstraten, 1357-1788'. P. Th. J. Kuyer stelt in "'s-Hertogenbosch aan de vooravond van de beeldenstorm', dat een politieke machtsstrijd ruimte gaf voor de beeldenstorm, waardoor de regering van de stad voor een lange periode uit handen werd gegeven. Anders dan de aanvaarde stijging van het roggegebruik geven R. van Uytven en B. Blondé in 'Consumptie en conjunctuur. Het graangebruik van 's-Hertogenbosch, 1569/70-1592/93' aan dat boekweit de rogge is gaan vervangen toen de prijs van rogge tussen 1569 en 1593 steeg. G. Asaert geeft inzicht in hetgeen op maritiem terrein aan de beslissende slag op 26 mei 1585 voorafging, 'Een brug te veel. Antwerpens scheepsmacht tijdens het Parmabeleg, 1584-1585'. Het recht van ingebod (iemand dagen voor zijn rechterstoel) en van uitpanding (innen van een schuld door panding) staan centraal in A. P. A. M. Spijkers, 'Eindhovens recht van ingebod en uitpanding'. A. M. Frenken pr. en J. W. M. Peijnenburg pr. hebben de in 1425 in de St. Janskerk gefundeerde cantorie aan de hand van het bewaard gebleven *registrum cantoriae* als uitgangspunt genomen in 'De Bossche cantorie'. J. A. M. Hoekx heeft onder

andere moeilijk toegankelijk materiaal gebruikt voor 'De stadsregering van 's-Hertogenbosch en het beleg van 1601'. M. W. van Boven wil verband leggen tussen het opvallende patriottisme in Helmond en de rooms-katholieke herkomst van de burgemeesters uit de kring van de ambachtsgilden tegenover de protestantse schepenen: 'De Helmondse burgemeesters tijdens het ancien régime. Enkele aspecten van een ambivalent ambt'. Een gewetensrol, zo noemt W. Lindemann de bescheiden rol van de Raad van Brabant in 'De Raad van Brabant en het conflict over de soevereiniteit van Gemert, 1648-1662'. De titel vrijheer van Waalwijk was de inzet voor A. M. A. Coopmans-van der Bruggen en J. P. A. Coopmans in 'Een titelstrijd voor de Staatse Raad van Brabant, 1655-1660'. Een goede basis voor verdere studie naar de Bosse handel legt B. C. M. Jacobs in 'Eets over Maastollen en Bossche tolprivileges'. Vooral het jagen met de valk blijkt favoriet in H. de Kok, 'Nassau en de jacht te Turnhout in de zeventiende eeuw'. Th. E. A. Bosman toont in 'De 'luijster der Justitie' verbeurd? De Raad van Brabant na de patriotse troebelen' aan dat met de benoeming in 1786 van H. J. van Oldenbamevelt, genaamd Witte Tullingh tot advocaat-fiscaal en procureur-generaal bij de Raad van Brabant de politiek in de rechtspleging duidelijk is doorgedrongen. Hoe traag in Den Bosch de goede Franse ideeën over de armenzorg ingang vonden, toont A. C. M. Kappelhof aan in 'Een nieuwe structuur — een nieuwe koers?'. De boeiende verhouding tussen (rooms-katholieke) kerk en koninklijke staat wordt weergegeven in J. F. A. Wassink, 'De St. Jan te 's-Hertogenbosch als proeftuin. Kerkpolitiek van koning Willem I'. De symboliek van de Vlaamse Beweging en van het huidige Vlaamse bestel gaat uit van een negentiende-eeuwse idealistische, maar historisch onjuiste voorstelling van zaken. Brabant vertegenwoordigt bij uitstek het Nederlandse element, aldus J. van Roey in 'Brabants bewustzijn in Vlaanderen'. De levens van twee grootvaders geven P. A. van Gennip 'Zoals de ouden zongen...' inzicht in het rooms-katholieke Brabant. Zeer boeiende economische geschiedenis wordt ons gebracht door H. F. J. M. van den Eerenbeemt 'Drie bancaire initiatieven in Den Bosch omstreeks 1900'. Men had in Den Bosch goed begrepen, dat het bankwezen de hefboom zou gaan worden voor de ontplooiing van het bedrijfsleven in de twintigste eeuw. Ook initiatieven, die uiteindelijk niet lukken of kortstondig blijken, geven de ondernemersmentaliteit weer. Voor de commies-chartermeester Smits kan ik na lezing van H. Th. M. Roosenboom 'De papen knoeien, de papen donderen...' Mr. C. C. D. Ebell en dr. C. F. X. Smits in de Noordbrabantse archiefkwesitie, 1911-1914' geen sympathie opbrengen. Je vraagt je af hoe hij later zijn pastoraat in Reek heeft vervuld na zijn meerdere, de protestantse rijksarchivaris in Noord-Brabant Ebell het leven onmogelijk gemaakt te hebben. Zou een rooms-katholieke rijksarchivaris in Noord-Brabant Smits hebben overleefd?

Een boeiende bundel, een waardig afscheidsgeschenk aan Pirenne.

C. O. A. Schimmelpenninck van der Oye

H. Peeters, L. Dresen-Coenders, T. Brandenburg, ed., *Vijf eeuwen gezinsleven. Liefde, huwelijk en opvoeding in Nederland* (Nijmegen: SUN, 1988, 256 blz., f38,50, ISBN 90 6168 285 1).

'Ter oriëntatie' is de titel van een korte introductie van Harry Peeters op de bundel *Vijf eeuwen gezinsleven. Liefde, huwelijk en opvoeding in Nederland*. Daarin wordt de doelstelling van de redactie uiteen gezet. Zoals van Peeters te verwachten was schetst hij een historisch gedragswetenschappelijk perspectief op gezinsgeschiedenis. De bundel beoogt '... inzicht te geven in de procesmatige samenhang tussen gezin en persoonlijke en maatschappelijke factoren' (7).

In zijn bijdrage houdt hij een expliciet pleidooi voor historische gedragswetenschappen als